

Milan Bošnjak¹

Zašto učiti i kako poučavati hrvatski jezik i kulturu u inozemstvu?

U radu se razmatraju temeljni razlozi zbog kojih bi i u 21. stoljeću djeca i mladi koji odrastaju izvan Hrvatske trebali učiti hrvatski jezik, usvajati osnovne činjenice iz hrvatske povijesti i geografije, upoznavati hrvatsku umjetnost i baštinu, kao i svakidašnji život u Hrvatskoj te tako razvijati svoj hrvatski identitet. Predstavljaju se načini organiziranja nastave hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu – hrvatske nastave, institucionalni: u okviru obrazovnoga sustava Republike Hrvatske, odnosno domicilnih država te izvaninstitucionalni: u okviru katoličkih misija/zajednica/župa ili različitih udruga. U središtu hrvatske nastave nalaze se učenici, a najaktivniju ulogu u nastavnom procesu imaju učitelji te se u radu govori i o njihovim zadaćama i izazovima. Istaknuta je važnost komunikacije i suradnje među svim čimbenicima, od organizatora nastave i učitelja do učenika i njihovih roditelja te se razmatraju smjernice za razvijanje i dodatno unaprjeđivanje hrvatske nastave.

Ključne riječi: hrvatska nastava u inozemstvu, identitet/hrvatski identitet, Hrvati izvan Hrvatske, hrvatsko iseljenišтво/dijaspora, hrvatska nacionalna manjina.

1. Uvod

Napominjem kako sam rad napisao nakon i na temelju izlaganja na Okruglom stolu *Hrvatska nastava u inozemstvu – važnost, izazovi i potrebe održanoga* u okviru projekta *Dani domovinskoga odgoja i kulture u iseljeništvu*, u travnju 2022. godine na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu,

¹ Dr. sc. Milan Bošnjak, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Pantovčak 258, 10000 Zagreb, mbosnjak@hrvatiizvanrh.hr.

no svakako treba reći kako tu temu istražujem tijekom dugoga vremenskoga razdoblja. Naime, izlaganja sličnoga sadržaja imao sam priliku mnogo puta održavati na okruglim stolovima i, posebice, na seminarima i stručnim usavršavanjima učitelja hrvatskoga jezika i kulture – hrvatske nastave u inozemstvu, organiziranim u domovini i inozemstvu, često i pod ovakvim nazivom, tako da pripremom ovoga članka na neki način sumiram svoj višegodišnji rad i promišljanja o važnim temama hrvatskoga obrazovnoga sustava i ključnim pitanjima hrvatskoga identiteta².

Prvi put sam svoja promišljanja o hrvatskoj nastavi u inozemstvu javno iznio u jesen 2001. godine u Stuttgartu, Baden-Württemberg, Njemačka, gdje sam tada radio kao učitelj hrvatske nastave, a najviše sam o ovim temama govorio na pripremnim seminarima koje Ministarstvo znanosti i obrazovanja organizira za novoizabrane učitelje hrvatske nastave: 2004. i 2005. kao koordinator hrvatske nastave u Stuttgartu, potom niz godina, od 2006. do 2014. kao savjetnik u Ministarstvu nadležan za pitanja hrvatske nastave te konačno posljednjih godina kao pozvani predavač, zadnji put u jesen 2019. godine, dok planirani seminar 2021. godine nažalost nije održan. Uz seminare u domovini, napomenut ću kako sam organizirao usmjereno stručno usavršavanje učitelja hrvatskoga jezika i kulture u europskim državama (2011. Njemačka, 2012. Švicarska, 2013. Srbija) te kako sam sa svojim stručnim timom osmislio i proveo stručno usavršavanje prilagođeno potrebama učitelja hrvatskoga jezika i kulture u prekoceanskim državama, kao i radionice za tamošnje učenike (2017. Kanada, 2018. SAD, 2019. Australija).

U proteklih dvadesetak godina imao sam prigodu posjetiti više od stotinu škola i drugih nastavnih mjesta na kojima se održava hrvatska nastava širom svijeta, gdje sam u izravnom kontaktu s učiteljima, nastavnicima i roditeljima mogao steći jasniji uvid u funkcioniranje hrvatske nastave u dvadesetak država u različitim organizacijskim oblicima te se pobliže upoznati s ključnim razlozima zbog kojih učenici pohađaju nastavu hrvatskoga jezika i kulture širom svijeta.

Pitanje identiteta esencijalno je pitanje svake pojedine osobe, a pitanje obrazovanja jedno je od ključnih pitanja svakoga društva, tj. pitanje hrvatske nastave u inozemstvu, njezine dostupnosti i kvalitete, nesumnjivo je jedno od

2 Treba napomenuti kako sam s Antom Beženom priredio priručnik za učiteljice i učitelje *Hrvatska nastava u inozemstvu* (2012.), gdje su na jednome mjestu objavljene osnovne informacije o sustavu hrvatske nastave, zakonskim i podzakonskim temeljima za održavanje nastave, *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu*, kao i nekoliko članaka relevantnih stručnjaka o najvažnijim temama u hrvatskoj nastavi u inozemstvu.

najvažnijih pitanja hrvatskih iseljeničkih i manjinskih zajednica koje ima izniman doseg i veliki značaj za njihov rast i razvoj, ali i sam opstanak, što će se nastojati argumentirati u radu.

U radu će se razmotriti glavni razlozi koji bi učenike i njihove roditelje mogli potaknuti da se i u današnjem vremenu, sa svim njegovim posebnostima (prednostima i nedostacima) odluče organizirano učiti hrvatski jezik i kulturu, jezik i kulturu njihova naroda i države njihova podrijetla. Nadalje, u radu će se analizirati postojeći modeli organiziranja hrvatske nastave u inozemstvu te će se sagledati ključne metodičke i sadržajne odlike i obilježja ovoga specifičnoga odgojno-obrazovnoga rada. Na koncu će se pokušati artikulirati konkretni prijedlozi i smjernice za dodatno unaprjeđenje hrvatske nastave što bi trebalo poticajno djelovati na motivaciju djece i mladih za pohađanje hrvatske nastave, odnosno upoznavanje hrvatskoga jezika i kulture te time očuvanje i razvijanje njihova hrvatskoga identiteta u našem digitalnom dobu.

2. Zašto u digitalnom dobu učiti hrvatski jezik i kulturu u inozemstvu?

U razmatranju i pokušaju davanja odgovora na prvi dio pitanja iz naslova rada, najprije ćemo ga još malo produbiti i raščlaniti tako da se pitamo ima li u digitalnom dobu uopće potrebe za učenjem jezika i upoznavanjem kulture države podrijetla i ako da, što bi bili temeljni razlozi zbog kojih bi i u 21. stoljeću djeca i mladi koji odrastaju izvan Hrvatske trebali učiti hrvatski jezik, usvajati osnovne činjenice iz hrvatske umjetnosti, povijesti i geografije, upoznavati hrvatsku baštinu, kao i svakidašnji život u Hrvatskoj, te tako razvijati svoj hrvatski identitet?

Dva su temeljna razloga, identitetski i komunikacijski. Usvajanje jezika neodvojivo je od usvajanja kulture, tradicijskih obrazaca i životnoga stila i onda kad je sama nastava pojedinoga jezika identitetski neosviještena, a kad je identitet u prvome planu, kako je to u svim oblicima učenja hrvatskoga jezika koji se organiziraju za Hrvate izvan Hrvatske, onda je upoznavanje baštine, povijesti, zemljopisa i kulture u najširem smislu temeljni sadržaj nastave. Naravno, ujedno je i temeljni razlog zbog kojega roditelji svoju djecu upućuju na hrvatsku nastavu. Neki autori smatraju kako je komunikacijska uloga jezika primarna (Alerić 2019), a svi će se složiti kako je izuzetno važna te je svakako bitan element u motiviranju učenika na pohađanje nastave: komunikacija s rođacima

koji ne govore jezik sredine u kojoj (učenici) odrastaju, s vršnjacima kad dođu u domovinu i tako dalje. Naravno, poznavanje hrvatskoga jezika omogućuje čitanje različitih tekstova na hrvatskome jeziku, književnih djela, novina i časopisa, zabavnih i/ili stručnih tekstova te sudjelovanje u društvenome životu socijalne skupine u kojoj je hrvatski jezik dominantan, bilo da je riječ o suvremenome hrvatskom društvu, bilo da je riječ o maloj iseljeničkoj zajednici na drugom kontinentu. K tome, važni su i praktični razlozi, pri čemu valja istaknuti da je uz poznavanje hrvatskoga jezika veća mogućnost pronalaska posla u nekim situacijama, a katkad je i uvjet, primjerice ako je riječ o poslu koji se obavlja između države u kojoj djeca odrastaju i Hrvatske te je nužno znanje obaju jezika. Isto tako, za brojne poslove u institucijama Europske unije traži se poznavanje triju službenih jezika Europske unije, pa je i to zasigurno jedan od mogućih važnih razloga zašto bi netko želio učiti hrvatski jezik i kulturu. Usudili bismo se ustvrditi kako su kultura i jezik međusobno neraskidivo povezani i tek zajedno daju cjeloviti učinak.³

Dakle, prema našem sudu za učenje hrvatskoga i jezika i kulture u inozemstvu primarni su identitetski razlozi⁴ te potom razvijanje komunikacijske kompetencije i stjecanje znanja. Zapravo, na neki način, ne uvijek u istoj mjeri u svim situacijama, kao razloge možemo prepoznati sve uloge hrvatskoga jezika, kako ih definira Marko Samardžija: komunikacijska, povezujuća (ujedinjujuća, razgraničujuća, orijentacijska), obrazovna (izobrazbena) i simbolična (Samardžija 2012). Nadalje, često se u člancima poput ovoga, ne bez razloga, citira Wilhelma von Humboldta: „Prava domovina je zapravo jezik“ – za Hrvate i Hrvatsku, zbog naše povijesti i zato što smo svoju nacionalnu državu ostvarili vrlo kasno, ova rečenica vrijedi još i više. Činjenica da živimo u digitalnom dobu daje joj novi smisao, s jedne strane otežani su uobičajeni načini prijenosa identitetskih sadržaja i rapidno su povećani asimilacijski (i brojni drugi) izazovi, ali s druge strane, otvorene su mogućnosti nesmetane komunikacije u okvirima koji su bili nezamislivi prije našega doba, i kad govorimo o sadržajima, sugovornicima i količini materijala koji je dostupan neovisno o tome gdje

3 Isto tako, iako se u svijetu rijetko koristi, smatramo vrlo dobrom, točnom i primjerenom u nas uvriježenu sintagmu odgoj i obrazovanje, važno je dati primjerene poticaje za razvoj mlade osobe u procesu sazrijevanja i učenja, i u obrazovnom i u odgojnom smislu.

4 Napominjemo kako Ante Bežen govori da je jezični identitet jedan od šest ključnih sastavnica identiteta, uz etnički, geografsko-teritorijalni, povijesno-politički, kulturni i vjerski identitet (Bežen 2012) te da Sanja Vulić kaže kako je sudbina hrvatskoga identiteta pojedinca ili zajednice u drugoj državi obično povezana sa sudbinom hrvatskoga jezika koji su ponijeli sa sobom (Vulić 2021).

se neka osoba nalazi/la i u kojem okruženju se formira/la. Uostalom, da bi neka osoba ostvarila sve svoje potencijale ili što više svojih potencijala, dokazano je kako je potrebno poznavanje materinskoga jezika (Hopf 2005, Birkenbihl 2010) i svakako poželjno poznavanje nasljednoga jezika (Cvikić i dr. 2010).⁵ Nadalje, nastavna mjesta na kojima se održava hrvatska nastava djeci i mladima mogu pružiti posebnu atmosferu domovine, ali i doma i zajedništva, što je iznimno važno u procesu njihova odrastanja. Učenici osjećaju pripadnost društvenoj skupini, tj. hrvatskoj zajednici, kao i vrijednostima koje se nasljeđuju i koje im, uobličene u suvremene forme, mogu služiti kao temeljeni životni okvir. Recimo kako se globalno hrvatsko zajedništvo koje je jedan od presudnih čimbenika sadašnjega i osobito budućega rasta Hrvatske treba graditi od najranije dobi. Pri tome je jezik nezamjenjiv, i to na svim razinama poznavanja: od simboličke, početne do najviše, potpune.

3. Gdje učiti i poučavati hrvatski jezik i kulturu u inozemstvu?

Valja istaknuti kako je hrvatska nastava u inozemstvu namijenjena djeci pripadnicima hrvatske nacionalne manjine, djeci hrvatskih iseljenika koja žive u europskim i prekooceanskim državama te ostaloj djeci koja žele učiti hrvatski jezik i upoznati hrvatsku kulturu. Hrvatska nastava obuhvaća jezikoslovlje, stjecanje znanja o Hrvatskoj i njezinoj povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini. upoznavanje sa svakodnevnim životom i vrijednostima stanovnika Republike Hrvatske i razvijanje osjećaja pripadnosti hrvatskoj kulturi. (Bošnjak 2012)

Kako bi se navedene aktivnosti mogle ostvariti potrebno je organizirati pouku učenika, odnosno hrvatsku nastavu, a postojeći modeli/načini njezina organiziranja najopćenitije se mogu podijeliti na institucionalne koji se dalje dijele na hrvatsku nastavu organiziranu u okviru obrazovnoga sustava Republike Hrvatske i hrvatsku nastavu koja je integralni dio obrazovnih sustava domicilnih država⁶, te izvaninstitucionalne modele/načine organiziranja

- 5 Imamo sreću što je u Hrvatskoj dostupno dosta literature o hrvatskome kao drugome, strano-me i nasljednome, odnosno inome jeziku, gdje su veliki doprinosi dale autorice poput Zrinke Jelaske, Lade Kanajet Šimić i Lidije Cvikić, čiji jedan rad ovdje i citiramo. Uz to, uputili bismo i na vrlo temeljito istraživanje usvajanja jezičnih kompetencija u nastavi hrvatskoga jezika u Hrvatskoj, koje može biti vrlo korisno kao polazište za novo istraživanje u ovome kontekstu: Gazdić-Alerić, Tamara; Alerić, Marko; Budinski, Vesna; Kolar Billege, Martina: „Čitanje kao višefunkcionalna kompetencija / Branje kot večfunkcionalna kompetenca“.
- 6 Budući da se sva službena komunikacija u vezi materinske nastave koju organiziraju matične države, odnosno države pošiljateljice obavlja putem diplomatsko-konzularnih pred-

hrvatske nastave u okviru različitih udruga te, najčešće, katoličkih misija, zajednica i/ili župa. (Bošnjak i Süto 2012)

Hrvatska nastava koju organizira, financira i provodi Ministarstvo znanosti i obrazovanja u šk. god. 2020./2021. i šk. god. 2021./2022. održavala se na oko 350 nastavnih mjesta u 24 države širom svijeta: Argentina, Australija, Austrija, Belgija, Crna Gora, Čile, Francuska, Italija, Irska, Južna Afrika, Kanada, Nizozemska, Norveška, Njemačka, Poljska, Rumunjska, Rusija, Sjeverna Makedonija, Slovačka, Slovenija, Srbija, Švicarska, Ukrajina, Velika Britanija (Bušljeta Kardum i dr. 2022), a sustavom hrvatske nastave u inozemstvu bilo je obuhvaćeno oko 5.300 učenika koje je u spomenutim 24 državama poučavalo skoro 100 učitelja.⁷

U okviru obrazovnoga sustava domicilnih država hrvatska nastava najčešće se organizira u državama u kojima žive pripadnici hrvatske nacionalne manjine, primjerice u Austriji i Mađarskoj. No, treba reći da Ministarstvo znanosti i obrazovanja daje potporu i ovome modelu te upućuje u inozemstvo i financira rad učitelja i/ili asistenata u nastavi (Austrija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Italija, Slovačka, Srbija, Rumunjska).

I u pojedinim državama u kojima žive pripadnici hrvatskoga iseljeništa, poput skandinavskih država te pojedinih kanadskih i australskih pokrajina nastava je institucionalna, integriranoga tipa i u cijelosti je organizira domicilna država, dok su ukupno gledajući u državama u kojima žive hrvatski iseljenici, posebno u preoceanskim državama, najčešći izvaninstitucionalni oblici organiziranja hrvatske nastave te se nastava najčešće održava u prostorijama i u organizaciji hrvatskih katoličkih župa.

Postoje i preklapanja ovih oblika organiziranja nastave hrvatskoga jezika i kulture, tzv. *kombinirani modeli*, kao kad primjerice Ministarstvo znanosti i obrazovanja uputi učitelje iz domovine kao stručnu pomoć u hrvatsku nastavu

stavništava u domicilnoj državi, odnosno državi primateljici, u javnosti i u dijelu stručne literature, primjerice u Njemačkoj, često se govori o tzv. *konzularnom tipu* nastave te o integrativnom tipu, kad nastavu u cijelosti organiziraju i provode nadležna tijela domicilne države.

7 Na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja (www.mzo.gov.hr) možemo doznati i kako su, uz razgranat sustav hrvatske nastave u inozemstvu, u nadležnosti Ministarstva trenutačno 34 službena razmjenska lektorata hrvatskoga jezika i književnosti te tri centra za hrvatske studije u 25 država (Argentina, Australija, Austrija, Bugarska, Češka, Čile, Francuska, Indija, Irska, Italija, Kina, Litva, Mađarska, Poljska, Portugal, Rumunjska, Rusija, Sjedinjene Američke Države, Sjeverna Makedonija, Slovačka, Slovenija, Srbija, Škotska, Ukrajina, Velika Britanija) na kojima nastavu hrvatskoga jezika i književnosti pohađa više od 2.000 studenata.

integriranu u obrazovni sustav australske pokrajine Viktorije ili srbijanski obrazovni sustav u dijelu Vojvodine.

Na istome području istovremeno mogu postojati različiti oblici organiziranja hrvatske nastave, relativno često „preklapaju“ se nastava koju organizira domicilna država i nastava koju organizira hrvatska udruga/župa, a ponegdje, kao recimo u Beču, postoji „preklapanje“ svih triju modela: u okviru ponude nastave materinskih jezika u redovnim austrijskim školama hrvatski jezik može se učiti u okviru tzv. *BKS-a* (Bosnisch/Kroatisch/Serbisch)⁸, uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja i prema *Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu* nekoliko učiteljica održava hrvatsku nastavu u *Hrvatskoj dječjoj školi*, a postoje i privatne škole hrvatskoga jezika te skupine naših sunarodnjaka koji za svoju djecu sami organiziraju učenje hrvatskoga jezika i kulture. (Bošnjak i Süto 2012)

Valja istaknuti kako u svim institucionalnim modelima hrvatske nastave postoje službeno usvojeni kurikulum⁹ ili planovi i programi, dakle za sve države koje organiziraju hrvatsku nastavu kao integralni dio svoga obrazovnoga sustava, od Austrije do Švedske i od Rumunjske do Ontarija u Kanadi, temeljne dokumente za održavanje hrvatske nastave pripremila su stručna tijela te države/pokrajine i usvojila njihova nadležna tijela. Ponekad, pojedine države daju odobrenje za korištenje Kurikuluma hrvatske nastave u inozemstvu kao službenoga dokumenta i u svome obrazovnome sustavu. Inače, *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu* usvojen je 2003. godine (Narodne novine, broj 194/03.), a u nastavi se primjenjuje od 2004. godine. Riječ je o modernom kurikulumu, gdje je naglasak stavljen na odgojno-obrazovna postignuća i očekivane odgojno-obrazov-

8 Svjedoci smo kontinuiranoga i velikoga problema sa statusom hrvatskoga jezika u Republici Austriji gdje se, suprotno svih potpisanim bilateralnim dokumentima između dviju država, hrvatski jezik nažalost ne tretira kao samostalan (materinski) jezik u odnosu na sve ostale jezike te se učenicima ne nudi nastava hrvatskoga materinskog jezika (*Kroatisch als Muttersprache*), na isti način kao i svim drugim useljenicima u Republici Austriji, nego nastava tzv. *BKS-jezika*. Štoviše, unatoč snažnom interesu i jasnim zahtjevima Hrvata koji žive u Republici Austriji i svih nadležnih institucija Republike Hrvatske (Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Republici Austriji, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture) bilježimo negativne pomake i regresiju započetih procesa etabliranja hrvatskoga jezika i kulture.

9 U radu će se koristiti naziv *kurikul* koji pripada standardnome hrvatskom jeziku, dok će se naziv *kurikulum* koristiti samo pri citiranju konkretnoga dokumenta „Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu“, uz napomenu kako se u hrvatskoj u metodičkoj literaturi može naići na oba naziva: *kurikul* i *kurikulum*, koji dolaze iz anglosaksonske pedagoške tradicije i potječu od lat. *curriculum* (život, tečaj, krug, proces).

ne rezultate i gdje je umjesto disciplinarnoga primijenjen integrativni pristup u povezivanju nastavnih sadržaja (Bošnjak i Süto 2012). No, imajući u vidu promijenjene okolnosti u kojima se održava hrvatska nastava te nove potrebe i nove izazove, do 2024. se planira donošenje novoga kurikula.¹⁰

4. Kako poučavati hrvatski jezik i kulturu u inozemstvu?

U onome poznatom *trokutu hrvatske nastave*: učenici – učitelji – roditelji učenika, roditelji predstavljaju element koji je najtrajniji i koji ima još naglašeniju ulogu nego u redovitom odgojno-obrazovnom sustavu. Pojedini zainteresirani i aktivni roditelji učenika velika su potpora učiteljima, osobito na početku rada, zato što imaju puno informacija o specifičnostima hrvatske nastave u njihovim mjestima, a žele pomoći da se novi učitelj što prije snađe u novim radnim (ako je upućen iz domovine i životnim) uvjetima i započne s kvalitetnim radom. Suradnja se odvija kontinuirano, a najvidljivije se konkretizira prilikom organizacije izleta, susreta, priredbi. Značajno je primijetiti da suradnja s roditeljima otvara put suradnji s hrvatskom zajednicom. (Bošnjak 2012a) Učenici su, naravno, u središtu i u fokusu svih aktivnosti, dok najaktivniju ulogu u nastavnom procesu, prema prirodi stvari, imaju učitelji.

Rad u hrvatskoj nastavi od učitelja traži veliku fleksibilnost, motiviranost i spremnost na učenje. No, to nikako ne znači da se u ovome poslu može improvizirati i „igrati se s djecom“ kako ponekad neki neupućeni misle i govore, štoviše, nužno je istaknuti kako je preduvjet za uspjeh temeljit, moderan i kreativan pristup pripremanju i izvođenju nastave. Naime, budući da se nastava održava izvan redovitoga rasporeda učenika i budući da su nastavne skupine vrlo heterogene, prema uzrastu učenika, jezičnim i općim kompetencijama, kao i motiviranosti za učenje, zapravo je potrebno svakom učeniku individualno prilagođavati nastavne zadatke. Učitelj mora izuzetno dobro poznavati svakoga svoga učenika, da bi uspio uspješno „odmjeriti“ ciljeve i zadatke za svaki pojedini nastavni sat, odnosno ako planirani zadatci učeniku budu preteški to će u njega izazivati frustracije i negativan odnos prema nastavi, a donekle i prema hrvatskome jeziku, dok ako budu prelagani, osjećat će da premalo napreduju i da „gube“ dragocjeno vrijeme. Paradoksalno, iako je to često i očekivano olakšavajući čimbenik, ponekad nailazimo

10 Napominjemo kako se u Akcijskom planu za razvoj sustava obrazovanja do 2024. godine usvojenom kao provedbeni akt Nacionalnog plana razvoja sustava obrazovanja do 2027. godine planira donošenje novoga suvremenoga Kurikula hrvatske nastave u inozemstvu do 2024. godine; više na: www.mzo.gov.hr.

na nastavne situacije kad je najteže pripremiti nastavu za učenike koji pohađaju isti razred u redovitoj školi; kad su vrlo velike razlike u njihovim jezičnim, ali i općeobrazovnim kompetencijama. U hrvatskoj nastavi treba koristiti individualne metode rada, rad u parovima i grupama, frontalni oblik rada rijetko će biti moguć, treba izbjegavati predavanja ex cathedra i primjenjivati različite radionice (likovne, ekološke, kombinirane) i projektnu nastavu (za učenike 2. i, osobito, učenike 3. razine, ako ih ima). Naime, treba znati i kako je struktura učenika u hrvatskoj nastavi piramidalnog ili trokutastog oblika, sa širokom bazom učenika nižih razreda i vrlo malim brojem učenika završnih razreda srednje škole. Zbog povećanih školskih i brojnih drugih obveza i interesa, broj učenika smanjuje se iz razreda u razred, tako da do završnih razreda vrlo mali broj učenika uspijeva uskladiti svoje obveze i pohađati hrvatsku nastavu, no ti su učenici zbilja posebni i obogaćuju svako nastavno mjesto. Možda bismo malo u šali mogli reći da će puno veće šanse za uspjeh imati učitelj čije je temeljno obilježje moderator različitih zanimljivih aktivnosti, nego sveznajući pripovjedač. Zato je nužno kontinuirano stručno se usavršavati, i to interdisciplinarno, te upotrebljavati suvremenu tehnologiju u nastavi. Kvalitetnijoj nastavi svakako će doprinijeti komunikacija s kolegama učiteljima (u koordinaciji i iz drugih koordinacija/država), zato što se nalaze u istim i sličnim radnim (često i životnim) uvjetima te najbolje razumiju jedni druge, međusobno si mogu puno pomoći, razmijeniti iskustva i zajednički pripremati nastavne planove i materijale te zajednički promišljati o najboljim rješenjima pojedinih problemskih situacija te tako izravno razvijati i unaprjeđivati sustav u kojemu rade. Uz susrete i rad uživo, itekako su vrijedne i aktivnosti koje omogućava suvremena informacijsko-komunikacijska tehnologija. Suvremena tehnologija omogućava i provedbu različitih projekata na daljinu¹¹, u čemu su učitelji i njihovi učenici izuzetno aktivni i uspješni, no još uvijek nezamjenjivo iskustvo predstavlja susret uživo: provode se brojni i vrlo uspješni projekti.¹²

11 Od brojnih projekata, spomenut ćemo projekt *Korijeni* koji je 2017. pokrenuo Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, a koji se provodi umrežavanjem učenika osnovnih škola iz Republike Hrvatske s učenicima iz Bosne i Hercegovine te iz država u kojima žive hrvatska nacionalna manjina i hrvatsko iseljeništvo. Komunikacija se održava putem videokonferencija uz planirani ljetni susret sudionika svih mreža u Vukovaru. Inače, informacije o brojnim mogućnostima za djecu i mlade, kao i za poticanje učenja i poučavanja hrvatskoga jezika dostupne su na mrežnim stranicama www.hrvatiizvanrh.gov.hr, gdje je dostupan i 2022. godine usvojen Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske.

12 O vrijednim aktivnostima koje učitelji provode za svoje učenike i sa svojim učenicima, možemo čitati u dječjim i stručnim časopisima te na mrežnim stranicama hrvatske nastave u različitim gradovima i državama, u svim trima organizacijskim oblicima, poput Koor-

Prema prirodi stvari, za učitelje koji rade u sustavu koji je u nadležnosti Ministarstva znanosti i obrazovanja podrazumijeva se komunikacija s hrvatskim institucijama, a svakako je potrebno surađivati i s ministarstvom nadležnim za obrazovanje te s obrazovnim i kulturnim djelatnicima u državi primateljici. Naravno, suradnja s institucijama Republike Hrvatske, prije svih s Ministarstvom znanosti i obrazovanja, Agencijom za odgoj i obrazovanje, Ministarstvom vanjskih i europskih poslova i Središnjim državnim uredom za Hrvate izvan Republike Hrvatske nudi se i daje dodatnu kvalitetu učiteljima koji rade u obrazovnim sustavima drugih država ili u izvaninstitucionalno organiziranim oblicima hrvatske nastave.

Kako je hrvatska nastava u inozemstvu usmjerena na Hrvate i potomke Hrvata koji žive izvan domovine te se većina aktivnosti, posebice izvannastavnih, odvija u prostorima u kojima se okuplja hrvatska zajednica, programi se odvijaju na hrvatskome jeziku. Međutim, važno polje djelovanja hrvatske nastave trebalo bi biti i obraćanje široj zajednici, neselektiranom društvu u kojem se nastava održava, s ciljem upoznavanja te zajednice s ostvarenjima naših učenika, kao i s Republikom Hrvatskom. Provjereno dobar model za djelovanje u tom smjeru dvojezični su projekti koji se sve više realiziraju u brojnim sredinama u kojima djeluje hrvatska nastava širom svijeta. (Bošnjak 2011) Vrlo je važna otvorenost prema sredini u kojoj se živi. Kao što je asimilacija ono protiv čega se snažno bore svi koji rade u hrvatskoj nastavi, nikako nije dobra ni getoizacija, zato što u 21. stoljeću ostvarenje osobnih potencijala, ali i razvijanje hrvatskoga identiteta omogućuje isključivo puna integracija u društvo i državu u kojoj se živi.

S obzirom na društvenu važnost i specifičan način funkcioniranja hrvatskih zajednica izvan domovine, učiteljice i učitelji hrvatske nastave javne su osobe u sredinama u kojima rade i djeluju. To je važna činjenica koju treba imati u vidu prilikom planiranja svoga rada i djelovanja što implicira da su mogućnosti i kapaciteti vrlo veliki, ali i da postoje i velika očekivanja. Suradnja i komunikacija s hrvatskim katoličkim misijama/zajednicama/župama te s hrvatskim kulturnim

dinacije Stuttgart hrvatske nastave: www.hr-nastava-stuttgart.skole.hr, Obrazovnog centra Miroslava Krležu u Peču: www.krleza.hu/, Hrvatske škole kardinala Štepinca Chicago: www.schoolandcollegelists.com/US/Chicago/311188719019349/Hrvatska-Škola-Kardinal-Štepinac-Chicago, itd. Treba istaknuti i mrežnu stranicu Hrvatske matice iseljenika: <https://matis.hr> te časopis Matica i godišnjak Hrvatski iseljenički zbornik gdje su uvijek zastupljene teme iz područja hrvatske nastave, kao i programe HMI usmjerene na djecu i mlade, poput Male škole hrvatskoga jezika i kulture, Eko Heritage Task Force, Ljetne i zimske škole hrvatskoga folkloru itd.

i sportskim organizacijama u sredini u kojoj se održava nastava isto je tako jedan od preduvjeta za uspješno funkcioniranje nastave. Izvannastavne aktivnosti najčešće se organiziraju upravo u prostorijama misija i udruga. Jedna od važnih aktivnosti zajedničko je (hrvatska nastava i župa/udruga) obilježavanje vjerskih i državnih blagdana što dodatno povezuje hrvatsku zajednicu i značajno doprinosi njezinom kulturnom životu koji je puno razvijeniji, bogatiji i raznolikiji od uobičajene percepcije u javnosti. Do uspostave samostalne hrvatske države hrvatske katoličke misije i hrvatske župe širom svijeta bile su zapravo jedino i svakako stožerno mjesto za okupljanje naših sunarodnjaka i očuvanje nacionalnog identiteta, a i danas su njihova uloga i utjecaj nezamjenjivi. Naravno, izuzetnu važnost za rad i funkcioniranje imaju i diplomatsko-konzularna predstavništva Republike Hrvatske: „hrvatske kuće“ širom svijeta. Kvaliteti hrvatske nastave snažno doprinose aktivnosti u dvama postojećim centrima hrvatske nastave, u Dietikonu u Švicarskoj i Stuttgartu u Njemačkoj (Bošnjak 2009), a veliki doprinos u razvoju učenja i poučavanja hrvatskoga jezika omogućilo bi, i uvjereni smo da će omogućiti, osnivanje Hrvatskog kulturnog instituta *Marulić*. (Bošnjak 2021)

Na koncu ovoga dijela, recimo sažeto kako su važne zadaće učitelja hrvatske nastave motivirati učenike za produbljivanje povezanosti s hrvatskim jezikom, kulturom i domovinom, osmišljavati i održavati kvalitetnu nastavu hrvatskoga jezika i kulture pripremati izvannastavne aktivnosti, programe i projekte, kontinuirano komunicirati s kolegama, roditeljima učenika, hrvatskom zajednicom i obrazovnim institucijama te promovirati hrvatski jezik i kulturu. (Bošnjak 2012a)

5. Umjesto zaključka – kako potaknuti i poboljšati učenje i poučavanje?

U središtu hrvatske nastave, tj. nastave hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu, gdje god i na koji god način bila organizirana, nalazi se učenik te je glavna zadaća hrvatske nastave stvaranje što poticajnijih uvjeta za njegov razvoj, ponajprije u poznavanju i korištenju hrvatskoga jezika, kao u u/poznavanju hrvatske kulture, povijesti, zemljopisa, umjetnosti i svakidašnjega života u domovini. Pri tome izuzetno je važna, i nezamjenjiva, uloga učitelja koji, da bi mogao što bolje odgovoriti tako brojnim zahtjevima i velikim izazovima koji se pred njega postavljaju, mora trajno i motivirano koristiti

sve mogućnosti za stručno usavršavanje, formalno, informalno i neformalno, u domovini i inozemstvu, u svojoj temeljnoj profesiji i svemu što je sadržaj predmeta hrvatski jezik i kultura, kao i u svemu ostalome što može povećati kvalitetu i zanimljivost nastave, poput sviranja, pjevanja i plesanja, dramske pedagogije, ekologije i održivog razvoja, sporta, itd. Treba razvijati transverzalne kompetencije jer se one odnose na znanja i vještine iz područja poduzetnosti, komunikacije, timskoga rada, interkulturalizma, rješavanja problemskih situacija itd. što je veliki dio poslova učitelja hrvatske nastave, a nerijetko zapostavljeni dio formalnog obrazovanja. (Bušljeta Kardum i dr. 2022) K tome, potrebno je imati u vidu da je pohađanje hrvatske nastave dragovoljno i da se učitelj može služiti samo pozitivnom motivacijom. Neophodno je održavati suvremenu nastavu – učenici su djeca svoga vremena te, uz naše bezvremene literarne klasike koji moraju imati svoje mjesto u nastavi, kao motivacijsku priču treba koristiti suvremene i učenicima bliske jednostavne tekstove, a u nastavi je potrebno upotrebljavati i suvremene audiovizualne materijale, sukladno dosezima informacijsko-komunikacijske tehnologije. No, nikako se ne smije zaboraviti poseban naglasak staviti na primarne jezične kompetencije; od nezamjenjive važnosti je slušati, govoriti, čitati i pisati hrvatski jezik što znači da središnji dio nastavnoga sata treba biti komunikacija na hrvatskome jeziku; pri tome je jasno da učitelj treba osmisliti poticajne komunikacijske situacije u kojima će učenici moći i htjeti aktivno sudjelovati¹³.

Izuzetno je važno graditi osobno iskustvo učenika prema hrvatskoj kulturi i hrvatskoj domovini. Poznati su dobri i uspješni primjeri organiziranja susreta učenika s hrvatskim književnicima, glumcima i sportašima, sudjelovanja na različitim natjecanjima i programima, dopisivanja s vršnjacima iz domovine, povezivanje sa školama iz domovine i slično. Bilo bi optimalno, kad god je moguće, organizirati posjet učenika domovini, gdje bi oni mogli dobiti novo životno iskustvo i novi doživljaj Hrvatske. Danas su vrlo popularna tzv. *iskustvena putovanja*. Naravno, kao i u nastavi i u ovim izvannastavnim aktivnostima potrebno je primjereno koristiti i suvremenu tehnologiju što učitelji vrlo uspješno i čine.

13 Smatramo da bi bilo vrlo korisno i potrebno organizirati jednogodišnji specijalistički studij *Hrvatska nastava u inozemstvu* na kojemu bi se polaznike trebalo upoznati s načini-
ma funkcioniranja te postignućima i izazovima sustava hrvatske nastave, kao i sa širokim
spektrom potrebnih i/ili korisnih kompetencija za rad u hrvatskoj nastavi.

Motto koji sam primjenjivao u svome radu u hrvatskoj nastavi i što sam niz godina savjetovao kolegama učiteljima koje sam pripremao za odlazak u inozemstvo je: „Strogo prema sebi, blago prema učenicima“. Učitelji su izvorni govornici koji u svome radu i u javnom djelovanju moraju težiti uporabi hrvatskoga standardnoga jezika i regionalnoj neobilježnosti, dok s druge strane trebaju prihvaćati elemente dijalektalnih i mjesnih govora (nестandardnih idioma) koji se pojavljuju u učeničkom govoru; poznat je primjer bogatstva varijeteta riječi kojima se u hrvatskome jeziku može nazivati pijetla – sve je dobro i sve pripada hrvatskome jezičnom korpusu: i *pijevac* i *pjevac* i *pivac* i *pevec* i *pevac*, i *kokot* i *peteh* i *oroz* i kako sve ne, ali učenike treba upoznati s tim da je standardni oblik pijetao (i učitelj ga treba koristiti u svojoj javnoj uporabi). Naravno, treba imati razumijevanja za katkad sporije napredovanje u razvijanju jezičnih kompetencija učenika te iskreno pohvaljivati svaki uspjeh u širokom okviru onoga što čini hrvatsku nastavu. Pa i ako je u uređenom sustavu (razredu, nastavnoj skupini) u kojemu učitelj radi ritam usvajanja novoga gradiva malo sporiji, bitno je da postoji odgovornost za nastavni proces (svih uključenih u svojoj domeni), kao i jasno uvjerenje da hrvatska nastava u inozemstvu donosi dobre i korisne plodove za što su najbolja potvrda tisuće uspješnih učenika i njihovi osmijesi.

Zaključno, hrvatska nastava u inozemstvu može biti i jest most prema domovini te može davati i daje izniman doprinos razvoju globalnoga hrvatskoga zajedništva, zato što su u fokusu svake hrvatske nastave u inozemstvu, i one koja je izuzetno uspješna, i one koja se tek uspostavlja, i one koja je u sredini u kojoj je hrvatski obiteljski jezik, i one u kojoj su većina polaznika potpuni početnici u jezičnom smislu, i one u kojoj uz samu nastavu postoje i druge aktivnosti koje mogu ostvarivati sinergijski učinak i one koje sve tu pomoć nemaju – u fokusu hrvatske nastave uvijek je učenje hrvatskoga jezika, potom razvijanje pozitivnoga odnosa prema Hrvatskoj i jačanje povezanosti sa sunarodnjacima iz Hrvatske i cijeloga svijeta te, u konačnici, očuvanje i razvijanje hrvatskoga identiteta.

Popis izvora i literature

- Alerić, Marko (2019). Jeziku nije svejedno. *Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, XXVII (2019), broj 672, str. 3
- Bežen, Ante (2012). Hrvatski identitet – pregled temeljnih sastavnica i nositelja. U: Bežen Ante; Bošnjak, Milan (prir.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 139-174
- Birkenbihl, Vera F. (2010). *Sprachenlernen leichtgemacht: Die Birkenbihl-Methode Fremdsprachen zu lernen*. München : mvg Verlag.
- Bošnjak, Milan (2009). Centar hrvatske nastave u Baden-Württembergu, *Hrvatski iseljenički zbornik 2010*, str. 32-39
- Bošnjak, Milan (2011). Dvojezični projekti u hrvatskoj nastavi u inozemstvu. *Zrno : časopis za obitelj, vrtić i školu*, br. 95-96, str. 44-45
- Bošnjak, Milan (2012). Sustav hrvatske nastave u inozemstvu u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. U: Blažetin, Stjepan (ur.): *X. međunarodni kroatistički znanstveni skup (2010.)*, zbornik radova. Pečuh : Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, str. 293-300
- Bošnjak, Milan (2012a). Važnost komunikacije i suradnje u hrvatskoj nastavi u inozemstvu. U: Bežen Ante; Bošnjak, Milan (prir.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 187-193
- Bošnjak, Milan (2021). Hrvatski kulturni institut Marulić – sustavno djelovanje i promocija hrvatskoga jezika i kulture. U: Šešelj, Stjepan (ur.): *Zbornik Svjetskog festivala hrvatske književnosti 2020*. Zagreb: HKZ – Hrvatsko slovo, str. 15-29
- Bošnjak, Milan; Sütö, Sanja (2012). Sustav hrvatske nastave u inozemstvu u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. U: Bežen Ante; Bošnjak, Milan (prir.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 13-17
- Bušljeta Kardum, Rona; Burai, Renata; Skender, Ivana (2022). Hrvatska nastava u inozemstvu: stanje i perspektive. *Acta Iadertina*, vol 19, br. 1, str. 87-105
- Cvikić, Lidija; Jelaska, Zrinka; Kanajet Šimić, Lada (2010). Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika. *Croatian studies review*, br. 6, str. 113-127

- Gazdić-Alerić, Tamara; Alerić, Marko; Budinski, Vesna; Kolar Billege, Martina (2016). Čitanje kao višefunkcionalna kompetencija / Branje kot večfunkcionalna kompetenca. U: Devjak, Tatjana ; Saksida, Igor (ur.): *Mednarodni posvet, Partnerstvo Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani in vzgojno-izobraževalnih inštitucij 2016*. Ljubljana: Pedagoški fakultet, str. 9-21
- Hopf, Diether (2005). Zweisprachigkeit und Schulleistung bei Migrantenkindern. *Zeitschrift für Pädagogik*, br. 51(2), str. 236-251
- „Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu“. Mrežna stranica Ministarstva znanosti i obrazovanja. Pristup ostvaren 9. prosinca 2022. <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/kurikulum-hrvatske-nastave-u-inozemstvu.pdf>
- Mrežna stranica Hrvatske matice iseljenika. Pristup ostvaren 23. prosinca 2022. <https://matis.hr>
- Mrežna stranica Hrvatske škole kardinala Stepinca Chicago. Pristup ostvaren 23. prosinca 2022. www.schoolandcollegelisting.com/US/Chicago/311188719019349/Hrvatska-Škola-Kardinal-Stepinac-Chicago
- Mrežna stranica Koordinacije Stuttgart. Pristup ostvaren 23. prosinca 2022. www.hr-nastava-stuttgart.skole.hr
- Mrežna stranica Ministarstva znanosti i obrazovanja. Pristup ostvaren 9. prosinca 2022. <https://mzo.hr/>
- Mrežna stranica Obrazovnog centra Miroslava Krležu u Pečuhu. Pristup ostvaren 23. prosinca 2022. www.krleza.hu/
- Mrežna stranica Središnjeg državnog ureda za Hrvata izvan Republike Hrvatske. Pristup ostvaren 21. prosinca 2022. <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/>
- „Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine“. Mrežna stranica Središnjeg državnog ureda za Hrvata izvan Republike Hrvatske. Pristup ostvaren 21. prosinca 2022. https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti//Nacionalni%20plan%20razvoja%20odnosa%20RH%20s%20HIRH%20do%202027.%20godine_19.7.2022.pdf
- „Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja do 2027. godine“. Mrežna stranica Ministarstva znanosti i obrazovanja. Pristup ostvaren 21. prosinca 2022.
- Samardžija, Marko (2012). Zašto učiti hrvatski?. U: Bežen Ante; Bošnjak, Milan (prir.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 175-180
- Vulić, Sanja (2021). *Blago rasutih. Jezik Hrvata u dijaspori. Dio I*. Split: Književni krug Split

Why Study and How to Teach Croatian Language and Culture Abroad?

Summary

This paper analyses key questions related to the teaching of the Croatian language and culture abroad. The fundamental reasons why, even in the 21st century, children and young people growing up outside Croatia should study the Croatian language, acquire basic facts pertaining to Croatian art, history and geography, acquaint themselves with Croatian heritage, as well as everyday life in Croatia, and thus develop their Croatian identity, are considered in this analysis. The main ways/forms of organizing Croatian teaching are presented in the paper: institutionally – within the educational system of the Republic of Croatia, i.e. domicile states; and non-institutional – within Catholic missions/communities/parishes or various associations. Students are the focus of all organizational forms, and the most active role in the teaching process is played by teachers. The paper also discusses the basic tasks that are set before the teachers, namely the design and implementation of Croatian classes and extracurricular activities, as well as the promotion of the Croatian language and culture. The times we live in are determined by extremely fast and intensive communication. Therefore, there is an emphasis on the importance of continuous communication and cooperation between all factors, from the organizers of classes and teachers to the students and their parents. In the conclusion, possible guidelines are offered for the development and further improvement of Croatian teaching, which should contribute to the realisation of its main goals, namely, a better knowledge of Croatian language, and the development of Croatian identity, as well as strengthening connection with Croatia.

Keywords: Croatian teaching abroad, identity/Croatian identity, Croats abroad, Croatian diaspora, Croatian national minority.